

BERDE Éva-PETRÓ Katalin

AZ ISKOLÁBÓL A MUNKA VILÁGÁBA

- érettségizett fiatalok életpályái egy kérdőíves felmérés tükrében¹ -

Magyarországon az iskolából a munka világába történő átmenet alakulásában két tényező játszik meghatározó szerepet: a kilencvenes évek során az oktatásban végbemenő szerkezetváltozás, és az időszak munkaerőpiaci helyzete. A cikk a szerzők által az 1994-ben érettségizettek körében végzett kérdőíves felmérésre alapozva mutatja be, hogyan alakult az akkor érettségizettek gazdasági aktivitása és munkaerőpiaci helyzete az érettségi-jüket követő harmadik-negyedik évben. Felvázolja és jellemzi azokat a tipikus életpályákat, amelyek a válasszó fiatalok érettségi utáni sorsát jellemzik. Bemutatja, hogy a megvalósuló életpályák részben a középiskola típusa, a szakközépiskolában szerzett képesítés jellege, az iskolai eredmények, a szülői háttér, régiók, valamint nemek szerint differenciálódnak. Az iskolából a munka világába való átmenet sikeres megvalósulásában az iskolarendszernek, az iskolán kívüli képzésnek, a munkaerőpiaci intézményeknek is nagy szerepük van.

Magyarországon a kilencvenes években a fiatalok munkába állása időben egyre inkább kitolódik, mert az ebben az időszakban bekövetkező „oktatási expanzió” következtében tovább maradnak benn az iskolarendszerben. A munkába állás azonban nemcsak időben később, de megváltozott, összességében kedvezőtlenebb körülmények között megy végbe. A kilencvenes évek növekvő munkanélkülisége az ifjúság, az iskolarendszertől kikerülő fiatalok, a pályakezdők helyzetét is érintette, körükben a munkanélküliségi ráta minden évben magasabb volt. A pályakezdők munkába állásának nehézségei, a munkát nem találók számára a tanulás időbeli kitolódása emiatt részben kényszer is. Az iskolarendszertől kikerülő munkába állásának időben egyre inkább elnyúló folyamatához az iskolarendszeren kívüli oktatás bővülése is hozzájárul.

A fiatalok munkába állásának időbeni kitolódása Nyugat-Európában jóval előbb, már a hetvenes évektől megindult. Az iskolarendszerben töltött idő először a középiskolai oktatás általánossá válása, majd a felsőoktatás tömegesedése révén hosszabbodott meg. Ugyanakkor ebben az időszakban jelent meg az ifjúsági munkanélküliség is, ami a nyolcvanas évek közepéig évről-évre nőtt, majd átmeneti csökkenés után újra növekszik. Az ifjúsági munkanélküliség mértéke azonban országonként igen különböző. A magyar helyzet sajátossága azonban nemcsak az időbeli késés, hanem az is, hogy az oktatási expanzió és a tömeges ifjúsági munkanélküliség a rendszerváltás körülményei között következett be.

„Oktatási expanzió”, ill. szerkezetváltás a magyar iskolarendszerben a kilencvenes években

A nyolcvanas évek végén – a kilencvenes évek elején kezdődött a középiskolai és részben felsőfokú oktatásban részt vevők számának erőteljes mennyiségi növekedése. Ennek következtében az érintett korosztályok gazdasági

¹ A tanulmány a PHARE ACE P-96 6153 program keretében készült. Köszönetet mondunk Daruka Magdolnának, aki az empirikus felmérésben közreműködött, és értékes megjegyzéseivel a tanulmány megírását is segítette.

aktivitása radikálisan csökkent. A fiatal korosztályok aktivitási rátájának csökkenése mögött alapvetően a tanulók arányának növekedése áll. (1. táblázat)

1. táblázat

**A gazdasági aktivitás aránya
a fiatal korcsoportokban**

Korcsoport	1992	1996
15–19 évesek	23,7 %	16,4 %
20–24 évesek	79,9 %	71,5 %

Forrás: KSH Statisztikai évkönyvek

A középfokon történő továbbtanulás Magyarországon már a nyolcvanas években általánossá vált, hetvenben az általános iskolát végzetek 72 %-a, húsz évvel később, kilencvenben már 93 %-a, jelenleg 98 %-a tanul tovább középfokon. A kilenvenes években azonban a középfokú oktatás szerkezete gyökeresen átalakult, drasztikusan csökkent a szakmunkásképzésben, ill. középfokú szakiskolába járók részaránya, és nőtt az érettségit adó iskolatípusokba: gimnáziumba és még inkább a szakközépiskolába járók aránya.

érte el az 50%-ot a közülük gimnáziumban vagy szakközépiskolában továbbtanulók aránya. A középfokon tanulók további életpályája szempontjából az érettségit adó középiskola – gimnázium vagy szakközépiskola – elvégzése nyújt lehetőséget a felsőoktatásban való továbbtanulásra. A középiskolai oktatás expanzióját a felsőoktatásban tanulók számának látványos növekedése is kísérte: 1990 és 1997. között a felsőfokú oktatás hallgatóinak száma 2,3-szorosára nőtt. A nappali tagozatos hallgatók létszáma pontosan megduplázódott, és e létszámgyarapodás következtében a 18-22 éves népességen belül a nappali tagozaton tanulók aránya az 1990-es 10,4%-ról 1997-re 17,6 %-ra emelkedett. A felsőoktatás expanziója a nem egyetemi szektor és a nem nappali tagozatos hallgatók részarányának növekedése mellett ment végbe. A középiskolai és felsőoktatásban tanulók létszámának gyors növekedése következtében az ifjúsági munkaerőforrás – azaz az adott évben az oktatási rendszerből kilépők – iskolai végzettsége folyamatosan emelkedik: 1997-ben 16,3%-uk felsőfokú intézményben végzett, 32,2 %-uk pedig gimnáziumban vagy szakközépiskolában érettségizett. (1990-ben a megfelelő arányok: 10.6% és 18.8%)

2. táblázat

**A középiskolában érettségizettek
„életpálya” lehetőségei**

**Az általános iskolát befejezők, ill. a középfokú oktatásban tanulók
megoszlása a középfokú intézmény típusa szerint**

Intézménytípus	1990/91	1997/98	1990/91	1997/98
	az általános iskolát befejezők %-ában		a középfokon tanulók %-ában	
gimnázium	21,1	29,0	23,8	27,6
szakközépiskola	27,5	35,5	32,6	44,3
középiskola együtt	48,6	64,5	56,4	71,9
szakmunkásképző	42,0	30,8	40,5	25,9
középfokú szakiskola	2,9	2,3	3,1	2,2
nem tanul tovább (a végzés évében)	6,2	2,4	–	–

Forrás: KSH Statisztikai évkönyvek adataiból számítva

Ezt a szerkezetváltást tekintjük a középiskolai – azaz érettségit adó – oktatás expanziójának, ami már egyértelműen a kilencvenes évek fejleménye. (2. táblázat)

Az 1997/98-as tanévben tehát a középfokon tanulók közel 72%-a érettségit adó középiskolába jár, az évtized elején ez az arány még csak 56,5%. Ha az általános iskolát sikeresen befejezettek sorsának alakulását nézzük, akkor azt látjuk, hogy először az 1991/92-es tanévben

A sikeresen érettségizettek számára a középiskola befejezése után alapvetően három lehetőség kínálkozik:

1. Valamely felsőoktatási intézményben való továbbtanulás. Magyarországon ez további három – hat év tanulást jelent. A diploma megszerzése teremtheti meg a legkedvezőbb munkapiaci esélyeket mind a munkalehetőségek, mind az elérhető anyagi és társadalmi presztízis szempontjából. Ezen életpálya választása ma még kínálati oldalról korlátozott, a jelent-

kezőknek ugyan a 90-es években egyre növekvő aránya, de jelenleg is csak mintegy fele kerül felvételre.

2. Szakmai tanulmányok folytatása és ily módon valamilyen közép vagy felsőfokú szakmai végzettség megszerzése. Ezen életpálya választásának kínálati oldalról egyre szélesebbek a lehetőségei:

♦ Egyfelől az iskolarendszeren belül is bővül a választék az érettségire épülő képzés különböző formáinak megjelenésével és gyarapodásával pl. szakközépiskolákban technikai képzés, ill. V. VI.

évfolyamos képzés, post-secondary oktatás különböző formái.

- ◆ Az iskolarendszeren kívüli képzés, amelynek változatos intézményi formái épültek ki: a munkaügyi szervezet keretein belül működő képző intézményektől a piaci alapon működő oktatási vállalkozásokig.

A felsőoktatáson kívüli továbbtanulás a gimnáziumban érettségizettek esetén a hiányzó szakképzettséget pótolhatja. A szakközépiskolát végzeteknél az iskolában szerzett szakmai ismeretek továbbfejlesztését, de sok esetben szakmaváltást, pályakorrekciót tesz lehetővé. Ez a forma általában egy-két éves további tanulást jelent, és egy olyan átmeneti időszakot képvisel az iskolarendszertől a munka világába való átlépésben, melynek során a munkapiac keresleti oldalának követelményei közvetlenebbül érvényesülhetnek.

3. Közvetlen kilépés a munkaerőpiacra. Ezt a lehetőséget a gimnáziumban érettségizetteknél a szakképzettség hiánya, szakközépiskolát végzeteknél a meglevő – nem mindig piacképes – szakmai képzés jellege mellett további tényezők, pl. a munkatapasztalatok, a gyakorlat, a speciális munkapiaci ismeretek hiánya is korlátozhatja. Többek között ezek azok a tényezők, melyek jelentősen növelik annak az esélyét, hogy ennek az életpályának a választása hosszabb-rövidebb ideig tartó munkanélküliséggel, vagy alacsonyabb presztízsű, bizonytalanabb álláslehetőségekkel párosul.

Vajon hogyan realizálódnak ezek a lehetséges életutak közvetlenül az érettségi után és az azt követő néhány évben? Milyen arányban választják, ill. kényszerülnek a fiatalok egyik vagy másik életpályára, milyen külső tényezők függvényeként alakul ki, hogy ki melyik pályára kerül? Lehetséges-e átjárás az egyes pályák között? Többek között ezekre a kérdésekre is kerestük a választ az 1994-ben érettségizettek körében végzett kérdőíves felmérés segítségével.² A válaszolók az 1994. szeptemberétől 1998. első félévéig terjedő időszakra egy hónapokra bontott „napár” kitöltésével jelezték az adott időpontbeli tevékenységüket, „státusukat”.

² A felmérést az 1994-ben gimnáziumban és szakközépiskolában érettségizettek körében végeztük három megyében (Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Fejér), valamint Budapesten. Kb. 9000 kérdőívet küldtünk ki, amelyből 3142-t kaptunk vissza kitöltve. A tanulmányban található megállapítások és adatok – ahol forrás-megjelölés nincs – e felmérésen alapulnak.

A felmérés eredményei azt tanúsítják, hogy a középiskolát elvégzett fiatalok körében – legalábbis szándékaik szerint – a legnépszerűbb választási lehetőség a továbbtanulás, ezen belül is a felsőoktatásban történő továbbtanulás. Viszonylag kevesen választanák önszántukból a harmadik lehetőséget, azaz az érettségi utáni közvetlen munkába állást. (3. táblázat)

A 3. táblázat adataiból jól látható, hogy a jövőre vonatkozó elképzelésekben mennyiben differenciál a középiskola típusa. Ugyanakkor a fiatalok realitás-érzékét és nyilván a tanuláshoz való viszonyát is tükrözi, hogy a továbbtanulási „hajlandóság” – ahogy ez az 1. ábrán látható – nagymértékben függ a tanulmányi eredménytől.

3. táblázat

Elképzelések a jövőről, közvetlenül az érettségi után, iskolatípusonként

Elképzelés a jövőről	gimnázium	szakközépiskola	Együtt
továbbtanulás a felsőoktatásban	78,07%	51,79%	61,42%
szakmai tanulmányok folytatása	13,58%	17,31%	15,95%
munkába állás	6,21%	26,13%	18,80%
otthon maradás	0,18%	0,47%	0,36%
egyéb	0,89%	1,71%	1,41%
tanulni és dolgozni	0,80%	2,38%	1,83%
nem válaszolt	0,27%	0,21%	0,23%
Együtt	100,00%	100,00%	100,00%

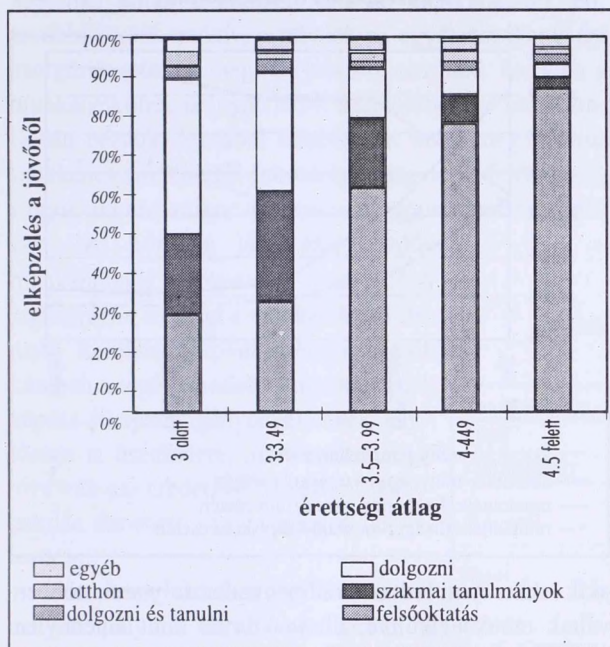
Mindkét iskolatípusban jellemző, hogy a lányok összességében kisebb arányban tanulnának tovább, s nagyobb arányban dolgoznának. Különösen a felsőoktatásban való továbbtanulás terén nagy a nemek közötti eltérés: a gimnazista fiúknál majdnem tíz, a szakközépiskolásoknál csak négy százalékpont a különbség. Ezt a különbséget a tanulmányi eredmény nem indokolja, hiszen az a lányok esetében egy árnyalattal inkább jobb.

A gazdasági aktivitás és munkanélküliség alakulása az érettségit követő három-négy éves időszakban

A fiatalok gazdasági aktivitása általánosságban korcsoportonként növekvő. A felmérésben szereplő fiatalok 1975-ben, ill. 1976-ban születtek. Így az érettségi évében még a legalacsonyabb gazdasági aktivitású 15–19 éves, a felmérés időpontjában már a 20–24 éves korcsoportba tartoztak. A gazdasági aktivitás ezekben a korcso-

1. ábra

Az érettségizettek elképzelései a jövőről közvetlenül az érettségi után, az érettségi átlag függvényében

portokban nagyrészt a tanulási idő hosszától függően alakul. A 2. ábra a válaszoló fiatalok tevékenység szerinti összetételének időbeli alakulását mutatja. A változásokat félévenkénti (tanév eleje, ill. naptári év eleje) bontásban nyomon követve kirajzolódik a tanulás és munka világa közötti átmenet folyamata: a munka-tevékenység súlyának növekedése, ezzel párhuzamosan a főtevékenységként történő tanulás, valamint a munkanélküliség arányának csökkenése. (2. ábra)

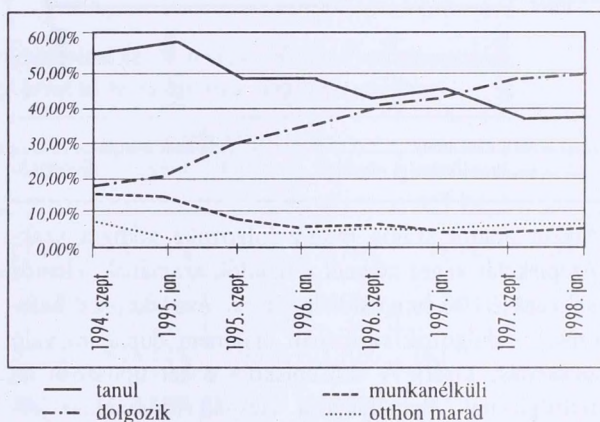
Az ábra szerint tanévről-tanévre csökken azok aránya, akik főtevékenységként tanulnak. A munkában lévők aránya viszont nemcsak tanévenként, hanem féléves bontásban is emelkedő. Ez abból fakad, hogy feltehetően nemcsak a tanulást befejezők vagy abbahagyók, hanem a kezdetben munkanélküliek vagy inaktívak is gyarapítják számukat. Ezzel párhuzamosan nyilván fordított átáramlás is van: többen nem az érettségi évében, hanem csak később tanulnak tovább, ezért a kezdetben még dolgozók, munkanélküliek vagy otthon levők egy része a főtevékenységként tanulók számát növeli. A nettó eredmény azonban a két csoport – dolgozók és tanulók – arányának ellentétes irányban történő változása. Ennek következtében az érettségi után három évvel (három tanévvel) következik be a váltás a dolgozók és tanulók arányában, ekkorra már a munkában lévők hányada

meghaladja a főtevékenységként tanulókét. A magukat munkanélkülinek vallók aránya viszont az első két évben mutat határozottan csökkenő tendenciát, azt követően lényegében az így kialakult szint körül marad.

Bár az ábra ezt külön nem mutatja, igen figyelemreméltó, hogy egyre növekvő az aránya azoknak a fiataloknak, akik ugyan dolgoznak, de nem mondtak le a továbbtanulásról, hanem munka mellett tanulnak. Az egész mintában ez a csoport 1994. szeptemberében 1,7%-

2. ábra

Az érettségizettek életpályájának alakulása 1994. szeptember és 1998. január között

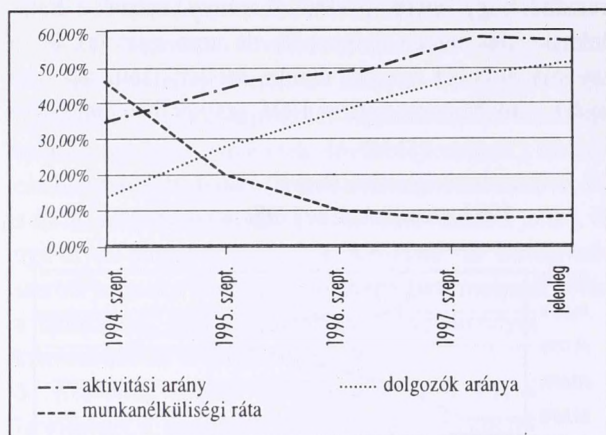
ot, a kérdőív kitöltésének időpontjában már 11, 2%-ot képvisel. A munka mellett tanuló fiatalok 10% feletti aránya egy újabb és sok szempontból előnyös életút modellét képvisel.

A 3.a. és 3.b. ábra a közgazdaságtanban, ill. statisztikában használatos kategóriák segítségével mutatja be a felmérésben részt vevő fiatalok érettségi utáni életpályájának alakulását. Ezt a folyamatot a gazdasági aktivitás növekedése, és ezzel párhuzamosan a munkanélküliségi ráta csökkenése jelzi. A gazdaságilag aktívak aránya a munkanélküliek számának csökkenése miatt kevésbé nő, mint az adott időszakban foglalkoztatottak aránya.

Bár a gimnáziumban és szakközépiskolában érettségizettek körében a jelenleg munka nélkül lévők aránya lényegesen nem különbözik, az alacsonyabb aktivitási arány miatt a gimnáziumban érettségizettek munkanélküliségi rátája magasabb. A gazdasági aktivitás arányát illetően az érettségit követő egyéves időszakban folyamatosan nyílik az olló a két iskolatípusban érettségizettek között, a legnagyobb a különbség egy évvel az érettségi után. Ennek az az oka, hogy amíg a gimnáziumban érettségizetteknél a sikeresen újra felvételizők miatt az érettségi évét követő tanévben jobban nő a főtevékeny-

3.a. ábra

A gazdasági aktivitás és a munkanélküliségi ráta, valamint a dolgozók arányának időbeli alakulása az érettségit követő 3-4 évben³

ségment tanulók száma, mint a dolgozóké, addig a szak-középiskolát végezettekénél a tanulók számának jelentős csökkenését (technikusi képzés, V. éves képzés befejezése) a dolgozók számának majdnem duplájára való növekedése kíséri. A középiskola e két típusában az érettségizettek életpályája a vizsgált időszakban jellegzetesen különbözik egymástól. A gimnazistáknál a munkába állás időpontja, a gazdaságilag aktív időszak általában későbbre tolódik, mint a szakközépiskolásoknál. Erre szorítja őket a szakképesítés hiánya, ugyanakkor a továbbtanulás, ezen belül is a felsőoktatásban való tanulás szempontjából ők versenyképesebbek is.

A 3. ábrán kirajzolódó tendencia – munkanélküliségi ráta csökkenése – értékelésénél azt is figyelembe kell venni, hogy ebben az időszakban már az általános munkanélküliségi ráta is csökken.

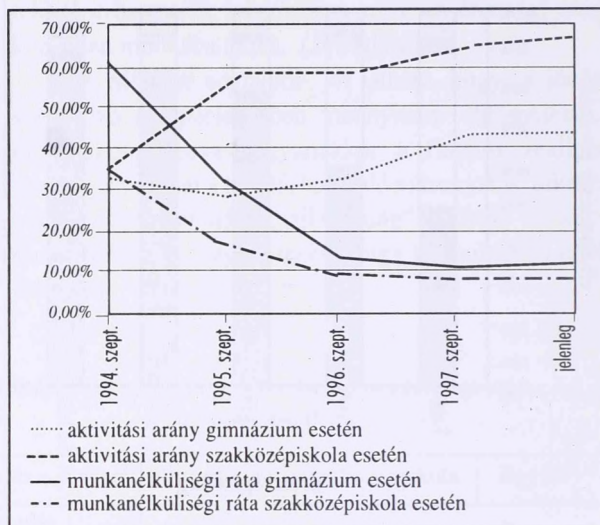
A fiatalok „státuszának” változása és stabilitása az érettségit követő három-négy éves időszakban

Láttuk, hogy közvetlenül az érettségi után a fiatalok több, mint fele valamilyen formában továbbtanult. Azok közül,

³ A gazdasági aktivitás arányát a statisztikai gyakorlatnak megfelelően úgy számítottuk, hogy a foglalkoztatottak (dolgozók) számát a foglalkoztatottak és munkanélküliek együttes számához (gazdaságilag aktívak) viszonyítottuk. A munkanélküliségi ráta számításánál a munkanélküliek számát a gazdaságilag aktívak számához viszonyítottuk. A dolgozók aránya viszont a kérdőívet kitöltők közül jelenleg dolgozók arányát mutatja.

3.b. ábra

A gazdasági aktivitás és a munkanélküliségi ráta időbeli alakulása az érettségit követő 3-4 évben, a középiskola típusa szerint

akik ekkor nem tudták tanulmányaikat folytatni, többen váltak munkanélkülivé, ill. inaktívvá, mint amennyien dolgozni kezdtek. A felmérésben részt vevők közül az érettségi évében tovább nem tanulók 56,3%-a munkanélküli vagy inaktív lett. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági aktivitás aránya ebben az időpontban alacsony, 32,2, a munkanélküliségi ráta számított értéke pedig rendkívül magas, 46,2%. Ebben a magas arányban több különböző tényező hatása is összegződik. Magyarországon ebben az időszakban – 1993–1994-ben – tetőzött a munkanélküliségi ráta (13,9, ill. 14%⁴), aki tehát anyagi vagy egyéb okok miatt eleve az érettségi utáni munkába állást választotta volna, annak az azt követő évekhez képest nehezebb körülmények között kellett munkát keresnie. Azok a fiatalok, akik szándékaik szerint az érettségi után már dolgozni szerettek volna, 20%-ban lettek munkanélküliek, 7,2%-ban inaktívak, további 6%-uk az egyéb tevékenységi kategóriába tartozott ekkor.

A másik tényező, amit az érettségi évében kialakult magas munkanélküliségi ráta értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a fiatalok egy része feltehetően nem is keresett munkát, hiszen elsősorban tovább akart tanulni. Közülük ez 66,6%-nak sikerült az érettségi évében (ebből 1,6%-ot tesznek ki azok, akik munka mellett tanultak tovább). A sikertelenül felvételizők jó része pályakezdő munkanélküliként regisztráltatta magát, és így részesül-

⁴ KSH Statisztikai Évkönyv, 1997

hetett többek között a pályakezdők munkanélküli segélyében. Ezt bizonyítják azok az adatok, amely szerint az eredetileg továbbtanulni szándékozók közül azok, akiknek ez az érettségi évében nem sikerült, mindössze 30%-ban álltak munkába, 38%-uk munkanélküli lett, további 11,5% inaktív, a többiek az egyéb tevékenységi kategóriát jelölték meg. Ugyancsak erre utal, hogy ha a munkanélküliek arányát 1994. szeptemberétől havi bontásban nézzük, igazából márciusban indul meg a lassú csökkenés (októbertől februárig végig 15% felett volt), vagyis akkor, amikor a kilencven napos várakozási idő után hat hónapig járó pályakezdők munkanélküli segélye már nem jár.⁵ A regisztrációt és ezzel a munkanélküli státusba kerülést a továbbtanulni akarók körében a segély mellett a munkanélküli képzés-átképzés igénybevételének lehetősége is ösztönözte, mert ezáltal lehetővé vált az eredetileg tervezett továbbtanulás átmeneti vagy végleges helyettesítése.

Azt, hogy az érettségi évében ki milyen pályára került, elsősorban a középiskola típusa, valamint az elért tanulmányi eredmény determinálta. A továbbtanulást tekintve a szakközépiskolát végzettek között a pedagógiai és műszaki szakközépiskolások voltak ekkor a legjobb helyzetben (nyolcvan, ill. hetven % továbbtanuló), legkisebb arányú az érettségi évében történő továbbtanulás a kereskedelmi (30,5%) és a gazdasági (41,1%) szakterületen. E két utóbbi szakközépiskola-típusban ezzel párhuzamosan a munka-nélküliek aránya ekkor a szakközépiskolai átlag feletti, 27,8, ill. 20%-os. A rögtön munkába álló aránya az egészségügyi és a postaforgalmi-hírközlési szakterületen érettségizettek körében a legnagyobb, 35%.

Vajon mennyiben, milyen arányokban nyílt lehetőség pályakorrekcióra, hogyan változott az egyes egyének, csoportok helyzete egy, majd több évvel az érettségi után? (4. táblázat)

A táblázatban kivastagított számok azt mutatják, hogy milyen arányban rögzült az érettségi évében kialakult helyzet, ill. mennyiben változott az egyének

helyzete egy évvel az érettségi után. Az utolsó sorban szereplő átlag az 1995. szeptemberi állapotot, az érettségizettek tevékenység szerinti összetételét mutatja. Legnagyobb arányban a már egy évvel ezelőtt is dolgozók, ill. tanulók maradtak meg akkori státusukban. Ugyanakkor azok közül, akik dolgozni kezdtek, többen időközben elvesztették a munkájukat (4%), még többen (12%) pedig főtevékenységként tanulni kezdtek. Az érettségi után továbbtanulók harminc %-a ekkor már nem tanul, ők fele részben munkába álltak, a többiek viszont munkanélküliek vagy inaktívak lettek. Az érettségi után

4. táblázat

A felmérésben részt vevők tevékenység szerinti megoszlása egy évvel az érettségi után (1995. szeptember)

Tevékenység 1994. szeptember	1995. szeptember					
	dolgozik	tanul	katona	otthon	munka-nélküli	egyéb
dolgozik	73,98%	12,36%	6,08%	2,76%	3,87%	0,92%
tanul	14,86%	70,54%	3,16%	2,60%	6,55%	2,26%
katona	50,00%	18,52%	1,85%	3,70%	16,67%	9,26%
otthon	34,90%	22,82%	8,73%	20,80%	8,73%	4,03%
munkanélküli	34,47%	30,19%	5,35%	4,93%	22,06%	2,99%
egyéb	37,12%	33,33%	2,27%	4,55%	14,39%	8,33%
átlag	30,61%	49,60%	4,21%	3,95%	9,03%	2,60%

munka nélkül lévők valamivel több, mint egyharmada már dolgozik, ennél nem sokkal kevesebb azok száma, akik most kezdték el, ill. folytatják tanulmányaikat. Egynegyed részben azonban vagy továbbra is munka-nélküliek maradtak, vagy inaktívvá váltak.

Ha a következő évben bekövetkező status változásokat vizsgáljuk, akkor az 1995. szeptemberében dolgozók és tanulók közül egy évvel később – azaz 1996. szeptemberében – tanulók helyzetében tapasztalható a legnagyobb stabilitás, ezt követi dolgozói státus stabilitása. Az ekkor munka nélkül lévők 20%-ban maradtak munkanélküliek, nagyobb arányban (közel 50%) a dolgozók számát gyarapították, s csak kisebb részben (16%) a főtevékenységként tanulókat.

Végül is mennyire meghatározó, ill. változó az érettségit követően kialakuló helyzet több év elteltével? A 5. táblázat adatai azt mutatják, hogy akik érettségi után dolgozni kezdtek – bár ezek száma meglehetősen kevés – három-három és fél évvel az érettségi után hetven %-ban

⁵ A pályakezdő munkanélküliek segélye 1996-ban megszűnt, jelenleg a pályakezdő munkanélküliek támogatása kizárólag aktív munkaerőpiaci eszközök alkalmazásával valósul meg.

jelenleg is dolgoznak, azaz viszonylag tartósan meg tudtak maradni a munkapiacra. Az akkor még tanulók kisebb részben ma már dolgoznak, de felerészben ma is tanulnak. A legrosszabb helyzetben úgy tűnik, azok vannak, akik közvetlenül érettségi után sem tanulni, sem munkahelyet találni nem tudtak, körükben a munkanélküliség ma is átlag feletti. Más oldalról közelítve: akik ma munkanélküliek, azoknak huszonöt %-a az érettségit követően is az volt, további tizenegy %-uk akkor otthon volt, ill. az egyéb tevékenységi kategóriába tartozott.

Eredményeink összegzése: néhány tipikus életpálya és jellemzői

A felmérés adatainak felhasználásával a következőkben azt próbáljuk bemutatni, hogy melyek azok a tipikus életutak, amelyek a válaszoló fiatalok érettségi utáni sorsát jellemzik. Az érettségizettek számára elvileg követhető – a korábbiakban leírt – életpályák – úgy tűnik – csak

szerepelt. Az 5. táblázat összefoglalóan mutatja be, hogy végül is mennyiben realizálódott ez az elképzelés a felmérésben szereplő fiatalok körében. A táblázatban külön szerepeltetjük a már IV. éves hallgatók (ők érettségi után rögtön bekerültek a felsőoktatásba), valamint a munka mellett a felsőoktatásban tanulók arányát.

A nyomon követett időszakban az érettségizettek nem egészen felének sikerült bejutnia valamilyen felsőoktatási intézménybe, ebből 8,6% munka mellett tanul, 4% pedig már befejezte, és most már nem tanul (a már diplomával rendelkezők egy része ma is tanul). Ugyanakkor mindössze az érettségizettek 18%-a számára bizonyult ez a pálya „egyenestnek”, azaz az érettségi évében bejutva sikerült is benn is maradniuk. A felsőoktatásba nagyobb eséllyel jutottak be a gimnazisták, különösen igaz ez az egyetemen való tanulásra. A tanulmányi eredmény erőteljesen meghatározó, megint csak elsősorban az egyetemen való továbbtanulás terén: az egyetemen tanulók több, mint 80%-a négy feletti, több,

5. táblázat

Az 1994. szeptemberében adott státusban levők tevékenység szerinti összetétele
a kérdőív kitöltésekor

Tevékenység	A kérdőív kitöltésekor							
	1994. szeptember	dolgozik	dolg.+tanul	tanul	katona	otthon van	munkanélküli	egyéb
dolgozik		59,39%	10,20%	14,69%	0,20%	10,82%	3,27%	1,22%
dolg.+tanul		39,62%	37,74%	13,21%	0,00%	7,55%	0,00%	1,89%
tanul		31,85%	10,16%	48,73%	1,75%	12,81%	4,41%	0,40%
katona		57,41%	18,52%	20,37%	0,00%	1,85%	1,85%	0,00%
otthon van		43,06%	11,11%	24,31%	0,69%	12,50%	6,25%	2,08%
munkanélküli		43,94%	11,90%	29,00%	0,22%	6,06%	8,23%	0,43%
egyéb		45,11%	12,03%	30,83%	0,75%	5,26%	5,26%	0,00%
átlag		39,82%	11,17%	37,27%	1,11%	5,09%	4,84%	0,60%

kevesek esetén egyenes vonalúak, az iskolarendszertől a munka világába történő átmenet igen különböző, változatos formákban valósul meg. Az általunk vizsgált viszonylag rövid időszakban is gyakran változik az egyes egyének helyzete, ha korlátozottan is, de van átjárás a különböző státusok-tevékenységek között. Az időszak egészére az első nagy választóvonal a felsőoktatásba való bekerülés vagy – pusztán az érettségi avagy rövidebb idejű továbbtanulással szerzett (újabb) szakképzettség birtokában való – azonnali vagy egy-két évvel elhalasztott kilépés a munkaerő piacra.

„Előbb vagy utóbb a felsőoktatásba”

Láttuk, hogy az érettségizettek többségének jövőbeni elképzeléseiben a felsőoktatásban való továbbtanulás

mint fele 4,5 feletti tanulmányi eredményű. Más oldalról közelítve: a legjobb tanulmányi eredményűek háromnegyede a felsőoktatásban tanul, további 9%-uk már diplomát szerzett. Ugyancsak jelentős differenciáló tényező a szülők iskolai végzettsége: ahol az apának vagy mindkét szülőnek felsőfokú végzettsége van, ott az érettségizettek, több, mint fele (ahol mindkét szülő diplomás, ott háromnegyede) tanul a felsőoktatásban. Ezzel szemben azoknak a fiataloknak, akiknél csak az anyának van, vagy egyik szülőnek sincs felsőfokú végzettsége, kevesebb, mint fele tanul a felsőoktatásban. A különbség még nagyobb, ha csak az egyetemre járók arányát nézzük, ott a két diplomás szülővel rendelkezők kiugró előnyben van a többiekhez képest (40,8% jár

egyetemre). Ugyancsak előnyösebb helyzetben vannak – mindkét iskolatípusban – a fiúk, de kizárólag az egyetemi továbbtanulás szempontjából, a főiskolai továbbtanuláshoz nincs lényeges különbség a nemek között. (6. táblázat)

A felsőoktatásba kerülők nagyobb része – kb. 66%-a – nem az érettségi évében kezdte – vagy megszakította – felsőfokú tanulmányait. Közülük tanulmányaik előtt – esetleg közben – egyharmadnyian voltak munkanélküliek – ebből 5,6% tartósan –, és 8,5%-uk nem lépett ki addig a munkapiacra, hanem inaktív volt.

„Utak a munka világába”

Akik 3–3,5 évvel az érettségi után dolgoznak azok is különböző utakon jutottak ebbe a munkaerőpiaci pozícióba. A kérdőív kitöltésekor dolgozók közel 8%-a diplomás, ők tehát a felsőoktatásból érkeztek a munka világába. Ugyanakkor a jelenleg foglalkoztatottak egy része munka mellett is tanul, pontosan 22%-uk, ebből 17% a felsőoktatásban. (7. táblázat)

A 7. táblázatból – ahol is már csak azok szerepelnek, akik jelenleg dolgoznak, de mellette nem tanulnak a fel-

kenységként – de nem felsőoktatási intézményben – tanultak, és elkerülték a munkanélküliséget. Ők tehát azt a tipikus életutat valósították meg, amelyben az iskolai tanulmányok a felsőoktatás helyett szakmai tanulmányokkal folytatódnak, és ez viszonylag sima – átmeneti munkanélküliséggel vagy inaktivitással nem járó – elhelyezkedést tesz lehetővé. E csoportban a dolgozók egészéhez viszonyított súlyukhoz képest nagyobb arányban szerepelnek a gimnáziumot végzetek, a jobb tanulmányi eredményűek. Jövedelem alapján is kedvező a csoport helyzete, átlagos jövedelmük 37053 Ft. Az átlagnál ez csak 3%-kal magasabb, és a csoporton belül nagy az eltérés a gimnáziumban, ill. szakközépiskolát végzetek között, ez utóbbiak javára. Az ide tartozó szakközépiskolások között számarányuknál nagyobb számban műszaki-ipari szakközépiskolát végzetek szerepelnek.

2. A következő, több mint húsz %-ot kitevő réteget a jelenleg dolgozók csoportján belül azok alkotják, akik az érettségi óta főtevékenységként egyáltalán nem tanultak, viszont hosszabb-rövidebb munka nélkül voltak. Ők már az érettségi óta a munkapiacra próbálnak boldogulni, és

6. táblázat

jórészt közülük kerültek ki a tartósan – több, mint egy évig – munka nélkül lévők (a 21,87%-ból ez hat %-ot jelent). Munkanélküliségük átlagos időtartama tíz hónap, a gimnáziumban érettségizetteknel 14,5 hónap. Az adott csoporton belül azok, akik tartós munkanélküliek is voltak, felelősségen gimnazisták. A dolgozók csoportján belül egyértelműen ők alkotják a leghátrányosabb helyzetben levő csoportot. Átlagos jövedelmük alacsonyabb a minta-átlagnál (33.360 Ft), ezen belül is a gimnáziumban végzeteké ennél alacsonyabb. Hátrányos helyzetük – e csoport összetételéből adódóan – elsősorban a szakképzettség hiányából fakad. Közel ötven %-uk – az átlagnál jóval nagyobb arány – érzi jelenlegi munkahelyét bizony-

talannak, azaz a munkahely elvesztésétől félnek. A gimnazisták, ill. szakközépiskolások számarányukban nagyjából megfelelően szerepelnek ebben a csoportban, de ezen belül a közgazdasági és kereskedelmi területen végzetek a mintabeli súlyukhoz képest nagyobb arányban vannak jelen. A csoport negyven %-át a közgazdasá-

A felsőoktatásba bekerültek aránya a válaszolók %-ában, iskolatípusonként

Felsőoktatási intézmény		Középiskola típusa		
		gimnázium	szakközépiskola	együtt
egyetemen tanul		28,01%	10,69%	16,90%
ebből	IV. éves	13,21%	4,18%	7,42%
	munka mellett tanul	2,04%	0,65%	1,15%
Főiskolán tanul		29,61%	25,71%	27,08%
ebből	IV. éves	8,51%	3,23%	5,12%
	munka mellett tanul	6,83%	7,81%	7,45%
Diplomát szerzett, már nem tanul		4,17%	3,88%	3,86%
Felsőoktatásban tanuló+diplomás együtt		61,79%	40,28%	47,84%
ebből	IV. éves	21,72%	7,41%	12,54%
	munka mellett tanul	8,87%	8,45%	8,59%

sőoktatásban – jól látható, hogy milyen előzmények és státuszváltozások során kerültek a fiatalok a munka világába. Ennek megfelelően a következő csoportokat és jellegzetes életpályákat különíthetjük el:

1. A legnépesebb csoportot, a dolgozók közel egyharmadát azok alkotják, akik az érettségi után még főtevé-

A kérdőív kitöltésének időpontjában dolgozók összetétele,
iskolatípusonként

Tanult-e főtevékenységként	Volt-e munkanélküli vagy inaktív	gimnáziumban érettségizett	szakközépiskolában érettségizett	Együtt
nem	nem volt munkanélküli, sem inaktív volt inaktív volt munkanélküli	9,74% 1,95% 23,05%	23,99% 1,59% 21,44%	20,59% 1,68% 21,87%
nem tanult összesen		34,74%	47,03%	44,13%
igen	nem volt munkanélküli, sem inaktív volt inaktív, de nem volt munkanélküli volt munkanélküli	40,91% 2,92% 21,43%	30,15% 3,82% 19,01%	32,72% 3,59% 19,71%
tanult összesen		65,26%	52,97%	55,87%
Együtt		100,00%	100,00%	100,00%

gi és kereskedelmi szakközépiskolát végzettek alkotják, miközben a dolgozók egészében csak harminc %-kal képviseltetik magukat. Ebből is következik, hogy erre az életpályára nagyobb valószínűséggel kerülnek a lányok.

3. Számarányában a következő csoportot azok alkotják, akiknek érettségi utáni életútja egyenes vonalú, státusuk stabil maradt, azaz folyamatosan dolgoztak (a fiúk többsége közben katona volt). Ők az iskolarendszertől rögtön a munka világába kerültek és ott meg is tudtak maradni. Ebbe a csoportba nagyjából szakközépiskolát végzettek tartoznak, és jövedelmük a mintaátlagnál több, mint tíz %-kal magasabb. Ez a magas jövedelmi szint nagy különbségeket takar, hiszen ebbe a csoportba tartozik az egészségügyi szakközépiskolát végzettek több, mint fele, miközben az ő jövedelmük ennél alacsonyabb. Az ebbe a kategóriába tartozók több, mint fele ma is az első munkahelyén dolgozik. Ők azok, akik jelenlegi munkaerőpiaci pozíciójukat nagy arányban vélik stabilnak.

4. Végül egy további, ugyancsak közel húsz %-os arányt képviselő réteg a dolgozók között, akik közben mindkét utat bejárták: azaz tanultak főtevékenységként (szakmai tanulmányok), de hosszabb-rövidebb ideig munkanélküliek is voltak. Ebben a csoportban mintabeli számarányukhoz képest valamivel nagyobb súlyt képviselnek a gimnazisták, s jóval nagyobb a műszaki-ipari szak-

7. táblázat középiskolában végzettek. Ez utóbbiak alkotják az adott csoportba tartozók 43,4%-át, miközben a dolgozók között nem egészen 30%-ot képviselnek.

„Időleges vagy tartós távollét a munkapiactól”

Végül mintánkban tíz %-ot képviselnek azok a fiatalok, akik jelenleg nem dolgoznak és nem is tanulnak: ők nagyjából felerészben munkanélküliek, felerészben otthon vannak. Az otthon lévők közül negyven % munkanélküli is volt, és ugyancsak 40%-uk főtevékenységként tanult is. Háromnegyed ré-

szűk gyermekét neveli. Akik viszont nem gyereknevelés miatt vannak otthon, több mint felerészben voltak munkanélküliek is. Helyzetük gyaníthatóan az inaktivitás, a munkapiacról való tartós kikerülés veszélyét rejt magában.

A jelenleg munkanélküliek között nagy számban vannak olyanok, akik főtevékenységként az érettségi utáni időszakban tanultak (65%), ennek ellenére közülük majdnem 50% tartós (egy évnél régebbi) munkanélküli. A tartós munkanélküliek aránya azonban ennél jóval nagyobb azok között, akik nem tanultak. (62%)

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy az érettségizetteknek a végzés utáni életpályája, munkaerőpiaci helyzete meglehetősen különböző, az életpályák részben a középiskola típusa, a szakközépiskolában szerzett szakképesítés jellege, az iskolai eredmények, a szülői háttér, régiók és településtípusok szerint is differenciálódnak. Az iskolából a munka világába való átmenet sikeres megvalósulásában az iskolarendszernek, az iskolán kívüli képzésnek, a munkaerőpiaci intézményeknek is nagy szerepük van. A jelenlegi viszonyok között azonban – Magyarországon – szükség lenne az ezen intézmények közötti együttműködés javítására, fejlesztésére, valamint a gazdasági szféra erőteljesebb érdekeltiségének a megteremtésére a fiatalok foglalkoztatásában, az ahhoz szükséges gyakorlat és speciális ismeretek megszerzésében.